

HERCZEG FERENC.¹

HERCZEG FERENC írói fejlődésében van egy belső tendencia, amelyet csak kevesen vettek észre, sőt talán még az író maga sem érzett programszerűnek. Ez a tendencia a l'art pour l'art-tól az irányzatosság felé halad egyrésztől, másrészt pedig az egyéni ember lelkiségétől a típus, a faj és a nemzetek eszméje felé szélesedik el. Ez a XIX. és XX. századok ölelkezése idején meglepő és önálló tünet a magyar irodalomban, amely egész Jókaiig ilyen megfordított irányú fejlődést mutat. A régi regények egy kicsit mind történetiek. Jókai regényeinek is politikai vagy történeti háttérük van s ez bennük a legjobb. Kemény Zsigmond az első és sokáig az egyetlen regényíró, aki értett ahhoz, ami minden irodalom legmagasabb rendű hivatása, szinte végcélja és értelme: az emberteremtéshez. Az egyéni ember lelki analitikája hiányzik a régi magyar regényirodalomból és Herczeg Ferenc csak lassan fejlődik. Mikszáth is korrajzokat ír és típusokat rajzol, s azt a mikrokozmoszt, amely az individuum lelkében él, csak a francia és orosz iskolát utánzó magyar naturalisták merték megérinteni. Ez nem volt igazi magyar irodalom, de el kellett jönni valakinek, aki a kor egyéniség-kultuszát s az analitikus regény iránt való szomjúságát magyarul és magyar észjárás szerint is kielégítse. Erre vállalkozott Herczeg a Simon Zsuzsa, Egy leány története, Idegenek között, Szabolcs házassága című regényében és novelláiban, amelyek újabban Az új nevelő (1903), Kaland és egyéb elbeszélések (1908), Napváros (1912) című kötetekben jelentek meg. Herczeg Ferenc a kor hangulata szerint azzal kezdi, amire a megújódott magyar regényirodalomnak legnagyobb szüksége van: egész-regényekkel, Bourget modorában, a modern francia stílus eszközeivel, annyira, hogy eleinte még saját maga is naturalistának hiszi s vallja magát. Problémák érdeklik, tézisek, de csak olyanok, amelyek a magánember lelkét háborgatják: szerelem, hűség, házasság, becsület, rang, anyagi, erkölcsi kérdések, válás, gyermek, idegbaj, kóresetek, öngyilkosság, erények és bűnök ... Négy regény és egy féltucat novellakönyv témája van ezekben a szavakban és a témák mögött a budapesti ember a nagyvárosi individuum, a modern és komplikált én az új idők gyermeke.

Ez volt az író érdeklődési köre az első könyvekben és ezzel megnyerte a csatát azokkal szemben is, akik a Gyurkovics-családot nem tartották elég érdekesnek Zola és Maupassant vagy az oroszok élve felboncolt klinikai betegek mellett.

Herczeg azonban előbb megérezte ezt, mint olvasói. Az ő írói érdeklődése nem állt meg az egyén szubtilis problémái mellett, mert észrevette, hogy nagyobb bajok is vannak a világon, mint a szerelmi neuraszténia vagy egy elrontott házasság. Herczeg észreveszi, hogy vannak közös bajok és közös problémák, amelyek valamennyiünket egyformán érintenek, ő is észrevette, mint minden igazi nagy író, Csehov, Gogol, Balzac, Dickens és Turgenyev, vagy a magyarok közül Eötvös, Kemény, Jókai és Mikszáth

¹ Mutatvány Surányi Miklós most készülő Herczeg Ferenc életrajzának VIII. fejezetéből.

is. Ezek a bajok nem annyira általános emberek, hanem inkább faji és nemzeti természetűek és magyar író lelkét elsősorban a magyar emberek közös problémái érdekelhetik. És amikor a kor hangulata szerint megadta az egyéniségnek, ami az egyéniségé, észrevette, hogy az egyéniség fölött van egy másik, egyetemesebb egyéniség is, s ahhoz, hogy az irodalom igazán betöltse hivatását, nem szabad a magánember magánproblémái mögé visszavonulnia.

Mirőlunk emberekről írt; modern emberekről, akik azonban a mellett, hogy urak vagy cselédek vagyunk, hogy szegények vagy gazdagok, erősek vagy gyengék, egészségesek vagy betegek, jók vagy rosszak, egyszerűek, naivak, tiszták vagy összetettek és tisztátalanok vagyunk, hogy szerelmesek, féltékenyek, neuraszténiasok vagy boldogtalanok vagyunk, még valami egyebek is, mások is, sajátosabbak is, többek is vagyunk: hogy magyarok is vagyunk.

Herczeg tehát észrevette a kor és a faj problémáit és gyökerében ragadta meg ezt a kényes kérdést. Nem egyedül ő. Elődei is voltak — mint Eötvös József, aki a Falu jegyzőjében mintegy illusztrációját adja politikai tanulmányainak, a Reformnak s a XIX. század uralkodó eszméiről írt fejtegetésének, vagy Kemény Zsigmond báró, akinek alakjai a híres hősök elsatnyult unokái, pénztelen, a múltba révedező, a jelent pocskoló főurak, pipázó, kártyázó nemesek, kik füstös szobában napokig ültek bor mellett, mint valami komikus infemo egyik körében. Voltak kortársai is, Justh Zsimond, Jókai s főképen Mikszáth Kálmán, aki a Beszterce ostromában, a Gavallérokban és a Noszty fiú esete Tóth Marival című regényében a humor álarca mögött véres szatírában ostorozza a magyarság bűneit.

Herczeg is magasabb nézőpontra áll, honnan széles perspektívát ölel át a tekintete. Látni kezdi az egyén és a típus (Gyurkovics-család) után a fajt is és nem elégszik meg a karrikatúrával, sőt a *lart pour l'art* jellemrajzzal sem, hanem azt is megmondja, hogy mi módon képzeli a hibák orvoslását. Ebben is az optimizmusa nyilatkozik meg az olyanféle pesszimizmussal szemben, mint amilyen Mikszáth Kálmáné volt. Mikszáth szinte kéjeleg abban, hogy a magyar gentry hibáit karrikírozza. Olyan hibákat, amelyeket öröktől fogva valóknak és reparálhatatlanoknak tart; Herczeg tragikus átöröklést vagy tragikus botlásokat lát azokban s nem veszi el a magyarság jövőjében vetett bizodalját. Jellemző példa erre a Honszerző című regénye (1904). A regény II. fejezetében finoman rávilágít arra, hogy a hős erendő bűne az ősoktól származik, az ősök egy olyan erényéből, amely az utódban hiányzik s mivel ez hiányzik, nincs benne semmi. Az az egy erény — a földnek szeretete — az tartotta a családban a lelket ötszáz éven át, ez abszorbeálta eszüket, szívüket, akaratukat, testüket, lelküket, s mikor ez az egyetlen életrevaló princípium kiesik az ivadékukból, a kiürült lélek, mint egy kilyukasztott hólyag Összeesik. Szitnyaynak volt olyan őse, aki jobban szerette a földet az életénél is; volt olyan, aki többre becsülte, mint az örök üdvösségét; volt, aki az Istennél, volt aki a becsületénél és a jóhímevénél, volt, aki a boldogságánál is jobban ragaszkodott a földhöz s az apja tisztázta a túlterhelt birtokot s átadta fiának s a fiú a földet, „amelynek birtoka hőssé és áruolókká, aszkétákká és gyilkosokká, nagyurakká és csalókká tette a Szitnyayakat, ezt az egész birtokot öt perc alatt, mialatt háromszor osztották a kártyát, zsebetett kézzel és kifogástalan előkelőséggel elvesztette az utolsó Szitnyay, névleg Szitnyay Györgyi.

Mikszáth talán ebből az utolsó akkordból építette volna fel az egész melódiát s ezzel az öt perc alatt végbement összeomlással be is fejezte volna a regényt. Herczeg csak itt kezdi. A hős — mint egyik kritikusa

mondja — tiszteletet érdemlő akarattal, férfias elhatározással kezd új életet; kilép osztálya balítéletei közül, Amerikában megtanul dolgozni, visszatér s verejtékes szerzeményén visszaváltja ősi birtokát. Nem mint ősei, vérrel, hanem keze munkájával szerez magának új hazát. A munka önértétet becsebbnek, megnyugtatóbbnak találja annál, melyet mint egy társadalmi osztály tagja, előbb minden egyéni jogosítvány nélkül vallott magáénak. Leányát is csak oly feltétellel adja nőül kérőjéhez, ki részben az ő fiatalkori mása, ha előbb beáll munkásnak egy börgyárba, s ő is megszerzi a gavallér-önéretet helyébe a munka önértetét.

Herczeg ezt a gondolatot már a Láp virága című novellájában is meg-
 érintette, sőt később színpadra is viszi a Kivándorló c. drámájában, amelyet 1909-ben mutatott be a Vígszínházban. Ebben a formában a hőst a börtön szenvedése váltja meg; ott megtanul vasat kovácsolni; kiszabadulva vas-
 hámost létesít és munkával szerzi meg jogát a boldog életre.

A munka! Ez a megváltó elv, amelyben Herczeg Ferenc a magyarság problémájának megoldását látja. Munka és polgári erények, takarékoság, egyszerűség és önfeláldozás, férfijellem és női tisztaság, — ezekre az erényekre építi fel az optimizmusát. Ezen a gondolaton keresztül konstruálja meg azokat a regényeket is, amelyekben a modern magyar női lélek problémáját érinti meg. Ilyen a Lélekrablás, amelyet az Akadémia 1906-ban a Péczely-díjjal jutalmazott. A megoldás itt sötét és a hősnő öngyilkossá lesz, de ez a tragikus befejezés is azt mutatja, hogy Herczeg a bűnnek nem tud cinkosává lenni, még a l'art pour l'art csábító jelszava alatt sem. Vannak erkölcsi elvek, amelyeket csak egy élet feláldozásával lehet kiengesztelni; Herczeg ettől sem retten vissza, de megsiratja áldozatát és a felelősséget a férjre hárítja, akinél rossz kezekben volt a törekeny és esendő asszony üdvössége.

*

Ekkor érte el tetőfokát a magyarok háborúja a magyarok ellen: körül-
 belül tíz esztendővel a világháború kitörése előtt. A nemzet szinte eltűnt az államhatalom és a kapitalista-radikális, vagy a marxista-radikális Budapest mögött. A parlament közjogi harcok végkimerülésében vergődik; Bécsben magyarellenes propaganda folyik, amelyhez Budapestről szállítják az anyagot szociológusok és munkás vezérek; az újság a nagytőke egyik alvállalkozása, vagy a miniszterelnöki sajtóiroda segédhivatala lesz s mint ilyen monopóliumot élvez a magyar kultúra terjesztésére. Budapest nemzetközi város, és a magyar kormány ide központosítja az ország minden anyagi és szellemi erejét. A vidék elmarad és romlik; a gentry-osztály elszegényedik és a hivatalokban talál létminimumos menedéket; a középosztály érzéketlen irodalommal és művészetrel szemben, a parasztság pedig valóság-
 gal ellenséges indulattal van mindezekkel szemben. A munkásság fele nem magyar eredetű s a városi polgárság is idegen, legfeljebb, ha megmagyarosodott. Mikszáth Magyarországa már csak a vidéken él a vármegyeház és a kataszter körül s a sorsa nem is tragédia többé, hanem elposványosodás. Nincs ebben az országban jóformán senki, aki fenn akarná tartani a tradíciókat.

Az igazi nemzet — gentry, hivatalnok, főúr, kisbirtokos, paraszt — nem olvas magyar könyveket. Csak Budapest olvas.

Budapestről pedig maga Herczeg írja a következőket:

„A keleti népek, amelyek kultúrimportjukat Nyugat-Európából rendelik meg, hiányos önkritikájukkal és a fegyelmezetlenségre való mostani hajlandóságukkal, mohón vetik magukat az európai dekadencia termékeire. A rothadás zuga az a hely, ahol a keleti parvenű és a nyugati dekadens, a komitácsi és az apache, két távoli világ rokonlelkű Übermenschei, össze-

találkozhatnak. A kelet a nyugaton is megtalálja önmagát, hazahurcolván a kultúra műhelyéből a kultúrátlanságot. ő becsapja magát, midőn a nemzeti érzést, a vallásosságot és a tiszta erkölcsöt gondosan ápoló nyugat beteges hulladékait, a nemzetköziséget, a hitetlenséget és a pornográfiát Európa kinceinek nevezi. A nyugati túlkultiváltság és a keleti kultúrtalanság közös jellemvonása a nemzeti önbecsülés hiánya. Ami azonban nyugaton betegség, az keleten sznobság, a nyugat, midőn kiábrándul önmagából, kiábrándult az emberiségből. Ez tragikus. A kelet azonban csak önmagát veti meg, midőn a nyugat betegségéért odaadja saját egészségét. Ez utálatos. A Balkán, ha egyszer megismerte Európát, cserbenhagyja önmagát és a nyugati műveltség kellemetlen parazitájává lesz. Európai emberek szájából, még ha kimondottan dekadensek is, sohasem hallani nemzeti hagyományaiknak és kultúrájuknak oly kicsinylő kritikáját, mint robusztus oroszok, nagyévtvágyú levantinusok és pirospozsgás magyarok szájából. A keleti bojár legfőbb büszkesége, ha véletlenül párizsi járdataposónak nézik, a balkáni intellektuel pedig berlini homoszexuális kávéházakban látja az eljövendő kultúra templomát. A külföld féktelen túlbecsüléséből következik, hogy a keleti ember a maga hazáját állandóan külföldi szemmel nézi és abból csak annyit fogad el a valóságban exisztálóknak, amennyiről tudomással bír az a kávéház, melyet ő Európának nevez. Pedig hát a nemzetek, a kicsinyek éppúgy, mint a nagyok, nem valamely nemzetközi páholyközönség kedvéért élnek és ágálnak, hanem a maguk történelmi küldetését teljesítik, akár írnak róluk a külföldi sajtóirodák, akár nem.“

A magyar író pedig vagy ennek a Budapestnek ír, vagy pedig elvész az Akadémia, az irodalmi társaságok és a vidéki kultúrestélyek zártkörű társasvacsoráin.

A polgárság egy része — tanárok, ügyvédek, orvosok, diákok, lateinerek és külföldet járt intellektuellek — valamint az írók közül azok, akik ebből a polgáremességből születtek, az elkeseredés és életunalom egy nemével nézik a magyar viszonyokat. Egyfelől orgiákat ül az arany, amelynek nincs szaga, nincs hite, hazája, erkölcse, nincs múltja és nincs magyar szíve, — másfelől a megalvadt és lomha magyar vér, a nagy csönd, a mozdulatlanság és közöny, az elmaradt és retrográd eszmék hordozója, a banális, vitézkötéses, nagyhangú és üres frázisok magyarja, amely bor és cigány mellett, öblös torokból harsogja a Kossuth-nótát s utána lefekszik, hogy kialudja részegségét s erőt gyűjtjön az új duhajkodásra. Ez az igazság. És ezzel az igazsággal vitába szállni: ez egy új írógeneráció feladata lett s a feladatot még ma sem oldotta meg az irodalom. De felismerni, felismerte már a háború előtt tíz esztendővel.

A vidékről jött ez a felismerés. Nagyváradon 1903-ban jelenik meg Ady Endre első verseskötete, 1906-ban jelennek meg az Új versek. A költő Budapest megkerülésével Párizsba megy, onnan küldi különös és új zenéjű költeményeit és onnan botránkoztatja és ejti ujjongásba a két pártra szakadt magyar olvasóközönséget. Ady megkerülte Budapestet és ez szerencséje volt; de Ady kerülő úton indult el költői hivatása beteljesítésének is: a dekadencia és a lázadás útján s ez volt a tragikuma. A hívei megfogták és megáhitották őt a kerülő úton; élelmes üzletemberek és részeg rajongók leterítették léptei elé köpenyüket és nem engedték ki ünneplő és ölelő karjaik közül. A költő, aki magyarabb volt majd minden kortársánál — nem mehetett tovább. És a nemzet csak azt látta, hogy valaki eljött, de nem építeni, hanem rombolni akar; a legtisztább és legmagyarabb lelkek eltaszították maguktól ezt a furcsa prófétát és a dekadens modernnek a vállukra kapták; új iskola támadt körülötte, sajtóval, propagandával,

folyóirattal, tanítványokkal és utázókkal s az adyzmustól nem lehetett látni az igazi Adyt.

Herczeg Ferenc úgy járt Adyval, mint ahogy övele Gyulai. Nem tudott felmelegedni az új költővel szemben, akit kompromittált a körülötte támadt pokoli zűrzavar. Nem támadta, mint a hivatalos irodalom, vagy Rákosi Jenő, csak gyanakvással és kedvetlenül figyelte: hova visz ez a kacskaringós út? Érezte, hogy az a sok szépség és költői erő kárba vész; a melódia elvész a hangszerelésben: Ady Endre elvész a Nyugat és az Ady-imádók radikalizmusában s a Vér és arany költőjét elragadja az a tüzes szekér, amelyre nem Magyarország, hanem Budapest kapaszkodott fel. De nem szólt bele a vitába, amely az ország egész irodalmi közvéleményét harcba szólította. A politikát is csak kívülről nézte. Dolgozott. A Vígszínházban 1907 február 6-án mutatják be Déryné ifiasszony című színművét, a Petőfi-Társaságban erős Petőfi-kultuszt teremt s a társaság két alelnökével, Endrődi Sándorral és Ferenczi Zoltánnal együtt összekoldulja a Bajza-utcai Petőfi-ház költségét s az ereklyemúzeumot ebben az esztendőben meg is nyitja a közönség számára. Nyáron pedig újra lemegy a görög szigetekre s a Hajnal, a költő kecses és fürge jachtja, három hónapig hasítja az antik tenger fodros hullámain.

*

A következő esztendőben az író életében nagy változás áll be. Július 8-án költői dicsősége zenitjén, negyvenötéves korában, egy szenzációkban, örömökben, szépségben és ünnepeltetésben gazdag, hosszú és művészi érzékkel kiélezett legényélet után őt is elfogja a vágy, hogy fészket rakjon és megpihenjen a fészek puha, meleg családiasságában. Egyik regényében leírja, hogy egy magafajta ember hogyan házasodik... Lassan, észrevétlenül, a leány szerelmes rögeszméjének sugalló hatása alatt, egy gondolat rügyezett, lombosodott és terebélyesedett el a lelkén, mint a datolyamag a hindu búvészh kosarában: ennél jobb, ennél inkább neked való feleséget sehol sem fogsz találni a föld kerekiségén! Már régen megkötötte magát, hogy maga fog asszonyt választani, nem törődve a világgal, olyan asszonyt, aki neki köszönheti mindenét és aki rajta kívül nem imád semmiféle faragott istent. És feleségül vette Grill Júliát, aki mindenképpen alkalmas volt arra a szerepre, amelyre vállalkozott: a „nagy ember hitvesének“ nehéz szerepére.

A házaspár természetesen a Hajnal fedélzetén töltötte el a mézes-heteket. És ez az utazás majdnem katasztrófával végződött. A kis vitorlás augusztus 8-án Spalato előtt bóraciclonba került, amely hat hajót pusztított el fergeteges dühöngésében. A budapesti lapok rémhíreket közöltek a Hajnal sorsáról. Azt írták, hogy a törékeny kis vízi járművet pozdorjává zúzták a hullámok és Herczeg Ferenc a feleségével együtt a hajótörés áldozata lett. Az izgalom, az író halálának híre percek alatt végigfutott a városon, de szerencsére hamarosan megjött a cáfolat. A jacht megrongálódott ugyan, de utasai sértetlenül kerültek ki a veszedelemből. Herczeg Ferencet az ország minden részéből elárasztották az őszinte öröm túlárado kifejezésével.

Ha valakinek holt hírért költik, ez hosszú életet jelent, de a nászútnak majdnem tragikussá vált kalandja rossz ómen volt az író házasságára. De ez a rossz ómen ezidőszert még nem zavarta meg a házastársak boldogságát. Herczeg Ferenc idillt akart csinálni a házasságból s ezért idillikus miliót választott ki a családi élet keretéből. Elhagyta Budapestet, amelynek már minden szépségétől és minden árnyoldalától megcsömörlött. A politika úgy sem érdekelte; az irodalompolitika sem, amely szó ekkor kapott szárnya

s hamar jelszavává lett a Nyugat harcos fiatalságának. Herczeg Vác városát választotta ki lakóhelyéül és itt egy nagy kertes házat bérelt ki magának. Itt lakott négy évig elvonultan, csendesen és finoman dolgozgatva, inkább csak művészi kényszerből, mint programmszerűen, bölcs epikureus módjára, rendszertelenül, a pillanat sugallatának engedelmeskedve. Három év alatt, 1908—1910-ben itt írta a Kaland és Szerelmek című kőtet novelláit, a Kivándorló című színművet, valamint a Királyné futárja és a Fehér páva című regényt, amelyen meglátszik a vidéki kisváros idillikus, egyszerű, de mély hangulata.

*

Ennek a három évnek a termése eleinte egy egészen egyéni Herczeg-féle l'art pour l'art jegyében álló novellák, kisvárosi regény Dickens stílusában, bájos rokokó történet magyar romantikával, mintha Herczeg a váci Famady-féle kert boldog elizeumi berkeiben csak a maga szórakoztatására fújta volna Pán kétágú sípját. Ez a közélet elől való menekülés korszaka volt a házaset és az öncélú művészet enyhe éghajlata alá. Érthető reakció a politikai küzdelmek és az irányzatos regények és színművek erőfeszítései után. De e közben nem csukja be szemét az irodalompolitikai jelenségek előtt, amelyek éppen ezalatt a három esztendő alatt borították lángba az egész magyar irodalmi közéletet. A Nyugat ekkor éli fénykorát s 1909-ben kiadott Ady-száma valóságos forradalmat csinál. Akkor lép fel Molnár Ferenc, Babits Mihály (1908), akkor adják Móricz Zsigmond első darabját, a Sári bírót s a következő évben jelenik meg az első igazi magyar levegőjú verista regény, a Sárarany, a Nyugat táborának szinte őrzőgő hozsannája közepette. Ady Endre és Móricz Zsigmond új nevek az irodalomban, de híveik hangosan harsogják bele az olvasók lelkébe, hogy azok pillanatnyilag észre sem veszik Gárdonyi Isten rabjai című regényét (1908), vagy Mikszáth Noszty fiú esete Tóth Marival (1908) és a Fekete város című kötetét. Az új forradalom nemcsak új hangot és új témákat hozott, nemcsak épített, de rombolni is akart. Támadással kezdte s a támadások nem kímélték Herczeg Ferencet sem. Herczeg eleinte a vád idill boldog közönyével vértette magát, 1910-ben pedig a koalíciós korszak bukása után újra megkapta régi, hűséges kerülete, Pécska mandátumát s aztán Tisza István oldala mellett egész lelkével belevetette magát a politika karjaiba. Soha, egész közéleti pályája alatt nem merült ily mélyen bele a pártpolitika hullámaiba. S ha most belemerült, ezt nemcsak hazafíú aggodalma és kötelességtudása sugallta, de az a rajongás is, amelyet Tisza István egyénisége és politikája váltott ki leikéből, ő vezette a híres aradi választást, mint Tisza főkortese; a hűvös, előkelő és zárkózott Herczeg Ferencnek ezt a gesztusát nem lehetne megérteni másként, minthogy végre megtalálta azt az embert, aki talán ki tudja vezetni nemzetét az elvadult politikai korrupció zsákutcájából. Herczeg Ferencnek talán ismét eszébe jutott a versed öreg sváb, Damjanich katonájának, a bölcs és nyers Binder bácsinak izenete: vigyázzanak a magyarra, mert amíg ők egymásközt veszekednek, a rácok és oláhok széles pofával nevetnek rajtuk. Herczeg Tisza Istvánban látta a vezért, aki talán meg tudja mutatni az ígéret földjét és ettől kezdve tűzön-vízen követte a maga hűséges, de büszke és őszinte kikével. Még pedig nemcsak a parlamentben, hanem a sajtó, a könyv és az irodalompolitika harci színterén is. Három évi remetéskedés után egyszerre kardot kötött, felvértette magát és mint régi, híres bajvívó a porondra ugrott, ő is támadásba ment át és Tisza Istvánnal együtt 1911. január i-én megalapította a Magyar Figyelő című félhavi folyóiratot. Újra a magyarság problémájáról volt szó.

A Magyar Figyelő 1911. január elsején indult meg s a címlapján ez volt: A szerkesztőbizottság elnöke: gróf Tisza István, a szerkesztésért felelős: Herczeg Ferenc. Az első számot rövid Tájékoztató vezeti be, amely szerint a folyóirat meg akarja keresni és meg akarja jelölni nemzeti kultúránk tisztult magaslatait, hol testvéri jobbot nyújthat egymásnak minden magyar ember. Az osztályérdekek ellen sorompóba hívja az országos érdeket. A rombolás hóbortjával szemben az építők elszántságát. A jelszavak fanatikussai ellen a nemzet józan belátását. A félműveltség hivalkodó álfelvilágosodásával szemben a valódi műveltség erejét. A közömbösök ernyedtsége ellen a magyarság ősi erejét. Az új folyóirat nyomban megüti — és talán legelsőknek — a bevallott nacionalizmus alaphangját. A magyar társadalom csak úgy teljesítheti a jövőben feladatait, ha a régi időkből öröklött nemzeti tőkét, faji sajátosságait, hagyományait, hajlamait és tehetségeit teljesen beleilleszti a megváltozott idők keretébe és alapjává teszi a speciális magyar művelődésnek.

Az első szám igazi parádés szám volt. Vezetőcikkét Herczeg Ferenc írta. Ebben a cikkben Herczeg igazi hősiességgel helyezkedik szembe az uralkodó áramlatokkal; a radikalizmus, a marxizmus, a történelmi materializmus, a világpolgári gondolkodás, az individualista életszemlélet, az amorális irodalom és a művészeti dekadencia legdühöngőbb terrorja alatt bátran hirdeti „a vallásosság, a történelmi múlt tisztelete, erős nemzeti érzés, erkölcsi fegyelmesség” posztulátumát. Hirdeti ezt akkor, amikor „emberek, akik tegnap még a nemzeti demagógia vérengző janicsárjai voltak, ma már elavult babonaként mosolyogják meg a nacionalista hóbortot. Amikor polgáremberek, kiknek egész pozíciójuk a magánvagyon intézményének sérthetlenségére van fölépítve, fekete reakciót látnak minden nyilatkozatban vagy intézkedésben, amely a magánvagyon intézményének védelmét szolgálja. A szocializmussal kacéerkodó mágnás vagy plutokrata, aki a kapitalista rendnek (a munkaerő kizsákmányolásának!) köszönheti gazdagságát, továbbá a tudós tanár, aki mindent összeharácsol, amit az állam külső dísz és anyagi előnyök dolgában nyújthat és aki hivatalos állásában lenézi és támadja az államot, ők a kormánysszubvenció után járó forradalommal együtt a magyar Balkán tragikomikus különlegességei.”

Valósággal profétai szavak. Nyolc évvel később szinte szóról-szóra tragikus tényékké válnak. A szocializmussal kacéerkodó mágnás, néhány plutokrata és két-három radikális professzor égisze alatt kitört forradalom kétségbeejtően igazolta Herczeg pesszimizmusát.

A második cikket Tisza István írta. A drágaság kérdéséről értekezik a pártvezér s az ember elámul azon, hogy micsoda tárgyismerettel, milyen minuciózus hitelességgel, milyen mély és széles szempontokkal rendelkezik ez a félelmetes agyvelő a közgazdasági élet szakszerűségében is.

Érdemes, hogy az első szám egész tartalmát lejegyezzük. íme: Bárczy István: Népiskoláink államosítása, Gárdonyi Géza: Két szék között, Kenedi Géza: Magyar feminizmus, Herczeg Ferenc: Széljegyzetek az egyke-kérdéshez, dr. Cholnoky Jenő: A tartós áUamalakulásokról, Alexander Bemát: A kritikáról, Ambrus Zoltán: Színház, Lyka Károly: Üzlet a művészetben.

Az új folyóirat, melynek szerkesztői munkálatait a lelkes és kitűnő szociológus és polihistor Farkas Pál végzi, érthető feltűnést keltett a közéletben. A radikális sajtó gúnnyal és ellenszenvvel fogadja. A támadásokra maga Herczeg felel. Szívesen vállalja a reakcionárius nevet is, ha ezzel szolgálhatja a hazát; az ellen azonban tiltakozik, hogy a radikálisok a Reformklubban Massarykkal és a magyargyalázó Soukup osztrák képviselővel együtt csinálják a magyar választójogot, kisajátítsák maguknak a sajtósza-

badság, a tudományos képzettség, az értelmi és érzelmi előkelőség összes előjogait.

Ma már alig tudjuk megérteni, hogy abban az időben a nacionalizmust, a konzervatizmust és a tradicionizmust olyan szégyelni való lelki betegségnek tartotta minden érettségizett budapesti kamasz, mint a bujalkórt vagy a fegyintézeti múltat is. Ma már fogalmunk sincs arról a bátorságról, amely szükséges volt ahhoz, hogy az intellektuellek megvetését valaki magára vegye és mint valami sárga foltot állandóan a ruháján hordja.

Tisza István és Herczeg Ferenc azonban vállalta. Amire nagy és égetően sürgős szüksége is volt a magyar értelmiségnek. Konzervatív revű már csak egy volt, az Akadémia hivatalos kiadványa, a Budapesti Szemle, de publicitása jóformán semmi; az egyéb nemzeti irányú folyóiratirodalomnak nem volt annyi olvasója, mint a virtuóz módon szerkesztett Huszadik Századnak. A magyarság problémáiról a napisajtó vezércikkezett — naponta száz és száz Budapesten és a vidéken — de majdnem valamennyi a szociáldemokráciával kacérkodó gróf vagy a Huszadik Század doktrinér forradalmisága szellemében.

Sajnos, a Magyar Figyelő későn jött és soha sem tudott akkora publicitásra szert tenni, hogy a baloldalról jött nyomást ki tudta volna egyensúlyozni. Hiába jelölte ki szinte név szerint a magyarság belső ellenségeit; hiába verte félre kéthetenként a harangokat, mégis kiütött a tűz és majdnem elhamvasztotta Szent István egész birodalmát.

A Magyar Figyelőben hiába hívta, kérte, könyörögte össze sokszor kétségbeesetten Tisza István a magyar lelkeket — a nemzet atomizálódott és zsákmányává lett apró élősdiéknek. A folyóirat hét évig élt csak s hét év alatt nem lehet nacionalista társadalmat felépíteni ott, ahol nacionalizmust obskúrus, és retrográd bambaságnak bélyegezte naponta tíz tucat újság, röpirat, hetiszemle, havi közlöny, szépirodalmi és tudományos könyv. Csak 1911-ben sikerült nacionalista havi folyóiratot alapítani s ez a folyóirat csak hét évig élt; jellemző a magyar viszonyokra, hogy most, a háború után újra ott vagyunk, ahol 1911 előtt: ma sincs a Magyar Figyelőhöz hasonló politikai és társadalmi revűje a magyar értelmiségnek.

Herczeg Ferenc a Magyar Figyelőnek majdnem minden számában síkra szállott a lap programja mellett. Névvel vagy név nélkül éles polémiákat folytatott az ellentáborral és ezekben a vitákban látnoki erővel jelölte meg azokat a szempontokat, amelyek szerint egy öntudatos, nacionalista és liberális társadalomnak politizálnia kell.

SURÁNYI MIKLÓS.

(Folytatjuk.)